

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.11>

СХВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1920 Р. ТА ЕВОЛЮЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ В СКЛАДІ РЕСПУБЛІКИ

Ландовський Я. Е.,

*здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Ландовський Я.Е., Схвалення конституції Чехословаччини 1920 р. і еволюція конституційно-правового статусу Підкарпатської Русі в складі республіки.

У статті розглянуто конституційно-правовий статус Підкарпатської Русі за Конституцією Чехословацької республіки від 29 лютого 1920 р. Особлива увага приділена правовому регулюванню вищих органів державної влади Чехословаччини, а також становищу національних меншин в країні. Визначено, Перша світова війна зруйнувала політичну систему та кордони в Європі, що спричинило створення незалежних держав, зокрема Чехословаччини. Перед новоствореною державою постала низка важливих завдань. Першочерговими були питання державного будівництва, політичного устрою та налагодження гармонійної міжетнічної взаємодії між громадянами. Стабілізація внутрішнього становища та успіхи на міжнародній арені забезпечувались прийняттям основного закону – конституції. Адже, конституція є вищим законом країни, який регламентує найважливіші політичні та правові відносини в ній, встановлює основні положення правопорядку.

Встановлено, проблема Підкарпатської Русі була належно і детально висвітлена в Конституції, хоча умови Малого Сен-Жерменського мирного договору про «територію південно-карпатських русинів» цього не вимагали. Тим не менше як чехословацькі спеціалісти з проблем держави і права, так і політичні діячі республіки вважали не тільки за потрібне, але і необхідне, в першу чергу з державних міркувань, щоб проблема східної провінції республіки, Підкарпатської Русі, була зафіксована в Конституції. Така фіксація, вважали вони, демонструватиме суверенне право Чехословацької республіки на територію Підкарпатської Русі, конституційну законність приналежності краю до Чехословацької держави. Демонстрація цього права тільки окремим законом про автономію Підкарпатської Русі, була б недостатньою, в ній навіть відчувалася б якась тимчасовість рішення проблеми.

Ключові слова: автономія, конституційно-правовий статус, Підкарпатської Русі, вищі органи влади, конституція.

Landovsky Ya. E., Approval of the Constitution of Czechoslovakia in 1920 and the evolution of the constitutional and legal status of Podkarpatska Rus as part of the republic.

The article considers the constitutional and legal status of Subcarpathian Russia under the Constitution of the Czechoslovak Republic of February 29, 1920. Special attention is paid to the legal regulation of the highest state authorities of Czechoslovakia, as well as the position of national minorities in the country. Certainly, the First World War destroyed the political system and borders in Europe, which led to the creation of independent states, including Czechoslovakia. The newly created state faced a number of important tasks. The issues of state building, political system and establishing harmonious interethnic interaction between citizens were of paramount importance. Stabilization of the internal situation and success in the international arena were ensured by the adoption of a basic law – the constitution. After all, the constitution is the highest law of the country, which regulates the most important political and legal relations in it, establishes the basic provisions of law and order.

It was established that the problem of Subcarpathian Russia was properly and in detail covered in the Constitution, although the terms of the Small Saint-Germain Peace Treaty on the «territory of the South Carpathian Ruthenians» did not require it. Nevertheless, both Czechoslovak specialists in state and legal issues and politicians of the republic considered it not only necessary but also necessary, primarily for state reasons, to fix the problem of the eastern province of the republic, Subcarpathian Russia, in the Constitution. Such a fixation, they believed, would demonstrate the sovereign right of the Czechoslovak Republic to the territory of Subcarpathian Russia, the constitutional legality of the region's membership in the Czechoslovak state. Demonstration of this right only by a separate law on the autonomy of Subcarpathian Russia would be insufficient, it would even feel some temporary solution to the problem.

Key words: autonomy, constitutional and legal status, Podkarpataska Rus, higher authorities, constitution.

Постановка проблеми. Перша світова війна зруйнувала політичну систему та кордони в Європі, що спричинило створення незалежних держав, зокрема Чехословаччини. Перед новоствореною державою постала низка важливих завдань. Першочерговими були питання державного будівництва, політичного устрою та налагодження гармонійної міжетнічної взаємодії між громадянами. Стабілізація внутрішнього становища та успіхи на міжнародній арені забезпечувались прийняттям основного закону – конституції. Адже, конституція є вищим законом країни, який регламентує найважливіші політичні та правові відносини в ній, встановлює основні положення правопорядку [1, с. 98]. Важливе місце у цих процесах займала й Підкарпатська Русь.

Огляд джерельної бази. Досліджуваним питанням займалися вітчизняні та зарубіжні вчені. На цій науковій ниві працювали або продовжують працювати такі дослідники як: В. Білоцерківський, Ю. Бисага, М. Вегеш, М. Дзидз, М. Держалюк, П. Захарченко, В. Кульчицький, В. Лемак, О. Підлуцький, І. Терлюк, М. Тиводар, Б. Тищик, М. Токар та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. На початку 1920 р. була закінчена підготовка першої конституції Чехословацької республіки. 29 лютого 1920 р. конституція була схвалена Національними зборами як конституційний (основний) закон № 121/1920 «Збірки законів та розпоряджень». Представники Підкарпатської Русі не приймали участі ні в роботі над проектом, ні в схваленні конституції в парламенті, бо там вони представлені не були.

Проте проблема Підкарпатської Русі була належно і детально висвітлена в Конституції, хоча умови Малого Сен-Жерменського мирного договору про «територію південно-карпатських русинів» цього не вимагали. Тим не менше як чехословацькі спеціалісти з проблем держави і права, так і політичні діячі республіки вважали не тільки за потрібне, але і необхідне, в першу чергу з державних міркувань, щоб проблема східної провінції республіки, Підкарпатської Русі, була зафіксована в Конституції. Така фіксація, вважали вони, демонструватиме суверенне право Чехословацької республіки на територію Підкарпатської Русі, конституційну законність приналежності краю до Чехословацької держави. Демонстрація цього права тільки окремим законом про автономію Підкарпатської Русі, була б на недостатньою, в ній навіть відчувалася б якась тимчасовість рішення проблеми [2, с. 79].

Але оскільки в статтях Малого Сен-Жерменського мирного договору не визначалась дата реалізації автономії точна Підкарпатської Русі, і Конституція Чехословацької республіки. Отже, чехословацька влада сама встановлювати терміни здійснення (або нездійснення) автономії Підкарпатської Русі. Оскільки конкретно ї] не зобов'язували до цього акту ні мирний договір, ні Конституція. Проте і статті Малого Сен-Жерменського мирного договору не були внесені до Конституції дослівно, її автори внесли сюди і деякі поправки і доповнення. Питання Підкарпатської Русі в цілому розглядалось у першій главі, її параграфі 3. Фактично преамбулою параграфу 3, п. де 9. констатувалась автономна організація території Підкарпатської Русі, був перший її абзац, що визначав територію Чехословацької республіки як єдине і неподільне ціле, кордони якого могли бути змінені лише згідно статті і шляхом схвалення конституційного закону.

З цього формулювання «неподільне ціле» випливало, що добровільна форма приєднання підкарпатурсинської території до Чехословацької республіки, про яку йдеться в Малому Сен-Жерменському договорі, була в нерівному співвідношенні з формулою параграфу 3 п. 2 конституції, бо ця формула заперечувала можливість добровільного ж виходу Підкарпатської Русі із складу Чехословаччини [3, с. 33].

Для кожного правознавця мало бути ясно, що формулювання «Єдина неподільна цілісність» означає, що вихід Підкарпатської Русі із складу Чехословацької республіки вважався б зміною кордонів республіки згідно параграфу 3 Конституції. Така зміна могла бути здійснена лише на основі конституційного закону, необхідність прийняття якого виключала для населення Підкарпатської Русі можливість власного волевиявлення питанні виходу із складу республіки. Такий прояв повинен був характеризуватись як антиконституційна, антизаконна дія із усіма впливаючи з цього наслідками.

В цьому ж параграфі 3 п. 3 Конституції було записано право населення Підкарпатської Русі обирати свій сойм. На відміну від статті 11 Малого Сен-Жерменського договору Конституція дозволяла обрання соймом своєї президії [3, с. 34]. Проте форма виборів сойму визначена не була. Пункт Конституції про сойм Підкарпатської Русі лише демонстрував волю чехословацького уряду здійснити автономію Підкарпатської Русі.

Рішення сойму поширювались лише на територію Підкарпатської Русі, і то лише в дуже обмежених сферах, а саме: а) в питаннях місцевого мови, навчання, конфесійних справах самоуправління; б) в інших питаннях, які могли бути передані на розгляд сойму відповідно із законами Чехословацької республіки [3, с. 35].

Найвищим законодавчим органом держави, згідно Конституції, були Національні збори, тому закони, прийняті їх депутатами, були чинні всій території республіки, на включно Підкарпатської Русі, однак лише до скликання автономного сойму, конституювання якого повинно було підтвердити їх чинність на території Підкарпатської Русі в тих сферах, де компетенції переходили виключно на автономний сойм. В таких питаннях закони, схвалені Національними зборами, повинні були поширюватись на територію республіки за винятком Підкарпатської Русі.

У всіх інших питаннях всі закони, схвалені Національними зборами, повинні були діяти і діяли на всій території республіки. Виняток могли скласти ті випадки, коли б чехословацький законодавчий орган делегував якусь частину своїх прав Підкарпатському автономному сойму. На всій території Чехословаччини повинні були бути чинними всі правові норми без винятку і без огляду на те, який орган їх видав або схвалив [4, s. 25].

Заклучна частина параграфу 3 п. 4 конституції є черговим відхиленням від Малого Сен-Жерменського договору. Згідно формули цього пункту, закони автономного сойму мали набувати чинності тільки після підтвердження їх президентом республіки своїм підписом. Отже, президент, згідно Конституції, одержував необмежене право вето відносно законів, схвалених Підкарпатським соймом, що було повною аномалією в конституційній системі демократичної Чехословацької республіки [2, s. 26].

З цього випливало явно нерівноправне положення автономної території Підкарпатської Русі відносно центральних органів влади. В такому співвідношенні нічого не міняв і той факт, що закони, схвалені соймом, мав підписувати також губернатор краю, і вони повинні були публікуватись в офіційному «Збірнику законів та розпоряджень» Чехословацької республіки. Конституція Чехословаччини форму визначала також призначення губернатора Підкарпатської Русі та його компетенцію. В параграфі 3 п. 6 вказувалось, що губернатор призначається Президентом, його особа пропонується владою. Губернатор також був підзвітним і сойму.

Зміни в положенні губернатора в порівнянні з їх формулюванням у статті 11 Малого Сен-Жерменського договору очевидні і в подальших формулюваннях п. 6 параграфу 3 Конституції. Вони поширюють підзвітність губернатора Підкарпатської Русі, встановлену міжнародним договором, і по відношенню до Президента Чехословацької республіки та її влади. Все це явно свідчило про залежність влади і Президента республіки від діяльності крайових органів самоуправління. Ось чому вони намагались створити в цьому автономних напрямку цілу систему гарантій для себе і обмежень для автономних органів, що були серйозним відхиленням від постанов мирного договору у справі Підкарпатської Русі. Нічим іншим не можна пояснити і включення до Конституції виразно зміненої за змістом статті 13 Малого Сен-Жерменського договору, яка вимагала справедливого представництва від Підкарпатської Русі в найвищому законодавчому органі Чехословацької республіки, Національних зборах. Про це йшла мова в параграфі 3 п. 5 Конституції, в якому було вказано лише на представництво від Підкарпатської Русі певної кількості депутатів і сенаторів згідно встановлених в Чехословаччині виборчих правил. Сойм же Підкарпатської Русі не міг визначати ні кількість депутатів і сенаторів від краю, ні спосіб їх обрання. Головне ж, автономний сойм не міг направляти своїх представників Національних зборів Чехословацької республіки.

Закон про вибори був сформульований у такій формі, щоб у вищому законодавчому органі держави представництво від краю залежало від кількості населення в ньому. Цей факт не підтверджують і результати перепису населення 1921 р. Кількість населення Чехословацької республіки складала 13 372 406 чоловік, тому числі на території Підкарпатської Русі проживало 597 872 осіб, що складало 4,4 % від загальної кількості населення республіки. Однак число представників (депутатів) від Підкарпатської Русі в нижній палаті парламенту складало менше 3 %, а в сенаті — 3,3 %/38/.

Подальші настанови Малого Сен-Жерменського договору про Підкарпатську Русь в Конституції Чехословаччини 1920 р. взагалі не знайшли ніякого відображення. Це стосувалось перш за все обмеження права голосування депутатів від Підкарпатської Русі в Національних зборах Чехословацької республіки в тих питаннях, які мали бути в компетенції автономного сойму Підкарпатської Русі.

На наш погляд це відхилення також не було випадковим. Воно повинно було прикривати перед міжнародною громадськістю невиконання владою Чехословаччини своїх зобов'язань щодо надання Підкарпатській Русі автономії. Згідно конституції 1920 р. виходило так, що закони, схвалені Національними зборами Чехословацької республіки, діють відповідно на всій території республіки. Отже, їх ухвалили представники всього її населення і вони являються виразом їх волі, в тому числі і волі населення Підкарпатської Русі.

Висновки. Поділяючи думки українських дослідників історії держави права, конституціоналістів, ми також схильні вважати за формою та змістом Конституцію Чехословацької Республіки 1920 р. однією із найбільш демократичних у післявоєнній Центральній Європі, адже вона регламентувала своїм громадянам та територіям широкі права і свободи, а також надавала значні можливості для їх реалізації.

Проблема Підкарпатської Русі була належно і детально висвітлена в Конституції, хоча умови Малого Сен-Жерменського мирного договору про «територію південно-карпатських русинів» цього не вимагали. Тим не менше як чехословацькі спеціалісти з проблем держави і права, так і політичні діячі республіки вважали не тільки за потрібне, але і необхідне, в першу чергу з державних міркувань, щоб проблема східної провінції республіки, Підкарпатської Русі, була зафіксована в Конституції. Така фіксація, вважали вони, демонструватиме суверенне право Чехословацької республіки на територію Підкарпатської Русі, конституційну законність приналежності краю до Чехословацької держави. Демонстрація цього права тільки окремим законом про автономію Підкарпатської Русі, була б на недостатньою, в ній навіть відчувалася б якась тимчасовість рішення проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савчук Г.В. Особливості Конституції Першої чехословацької республіки. Матеріали міжнародної наукової конференції «Перспективи розвитку сучасної науки». м. Харків, 4-5 грудня 2015 р. С. 98-100.
2. Mosny P. Podkarpatska Rus. Nerealizovana autonomia. Bratislava, 2001, 79 s.
3. Sbirka zákonů a nařízení Republiky Československé, zákon &.121/1920. Praha, 1920.